

**TA'LIM SIFATI VA KADRLAR RAQOBATBARDOSHLIGI: O'ZARO
BOG'LIQLIK TABIATI VA EMPIRIK ASOSLAR****Rahmatov Sarvar Komiljonovich***Osiyo xalqaro universiteti magistranti***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 21.05.2026**Revised: 22.05.2026**Accepted: 23.05.2026***KALIT SO'ZLAR:***ta'lim sifati, inson
kapitali, kadrlar
raqobatbardoshligi,
kognitiv ko'nikmalar,
oliy ta'lim islohoti,
O'zbekiston.*

Ushbu maqolada ta'lim sifati va kadrlar raqobatbardoshligi o'rtasidagi bog'liqlik nazariy va empirik jihatdan tahlil qilinadi. Inson kapitali nazariyasi (Becker, 1964; Lucas, 1988), kognitiv ko'nikmalar va iqtisodiy o'sish munosabati (Hanushek & Woessmann, 2007, 2015), hamda O'zbekiston oliy ta'lim tizimidagi islohotlar (2017–2023) asosida ta'lim sifatining kadrlar raqobatbardoshligiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, ta'lim sifatining oshishi — xususan kognitiv va amaliy ko'nikmalar rivojlanishi — ish haqi darajasini, mehnat unumdorligini va milliy raqobatbardoshlikni sezilarli darajada yaxshilaydi. O'zbekistonda yaqin yillarda amalga oshirilgan islohotlar ushbu bog'liqlikni mustahkamlash uchun muhim institutsional asos yaratgani ta'kidlanadi.

1. KIRISH

Zamonaviy bilim iqtisodiyoti sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifasi nafaqat bilim uzatish, balki mehnat bozori uchun raqobatbardosh kadrlar tayyorlashdir. So'nggi o'n yillikda xalqaro tadqiqotlar ta'lim sifati va kadrlar raqobatbardoshligi o'rtasidagi bog'liqlikni tobora aniqroq ko'rsatmoqda — va bu bog'liqlik kuchli, izchil va statistik jihatdan muhimdir.

Biroq bu sohada muhim bir farqni ajratib ko'rsatish lozim: ta'limning miqdori (o'qish yillari soni) va sifati (egallangan kompetentsiyalar darajasi) o'rtasidagi farq. Hanushek va Woessmann (2007)ning mashhur tadqiqotlari shuni isbotladiki, iqtisodiy o'sish va kadrlar

unumdorligi bilan bog'liq bo'lgan asosiy o'zgaruvchi — ta'limning miqdori emas, balki sifatidir. Xuddi shu xulosani keyingi keng ko'lamli meta-tahlillar ham tasdiqladi.

O'zbekiston kontekstida bu masala yanada dolzarb tus olmoqda. 2017-yildan boshlab mamlakatda oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan ketma-ket islohotlar amalga oshirildi: oliy ta'lim qamrovi 2016-yildagi 9% dan 2023-yilga kelib 42% ga yetdi, universitetlar soni va xalqaro hamkorlik keskin kengaydi [1]. Biroq miqdoriy ko'rsatkichlar yaxshilangan bir paytda, ta'lim sifati va kadrlar raqobatbardoshligi o'rtasidagi tizimli bog'liqlikni o'rganish hali ham yetarlicha tadqiq etilmagan.

Ushbu maqola uchta asosiy savolga javob qidiradi: (1) ta'lim sifatining qanday o'lchovlari kadrlar raqobatbardoshligiga eng kuchli ta'sir ko'rsatadi? (2) Bu bog'liqlik qanday mexanizmlar orqali amalga oshadi? (3) O'zbekistondagi joriy islohotlar ushbu mexanizmlarni qanchalik qo'llab-quvvatlamoqda?

2. NAZARIY ASOS

2.1. Inson kapitali nazariyasi

Ta'lim va iqtisodiy natijalar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishda asosiy nazariy zamin — Gary Becker (1964) tomonidan ishlab chiqilgan inson kapitali nazariyasidir. Nazariyaga ko'ra, ta'limga qilingan sarmoya xuddi jismoniy kapitalga o'xshab kelajakda ish haqi va unumdorlik ko'rinishida daromad keltiradi. Robert Lucas (1988) esa inson kapitalini iqtisodiy o'sishning endogen harakatlantiruvchisi sifatida modellashtirib, uning ijobiy tashqi ta'sirlarini (spillover effects) ko'rsatdi.

Biroq keyingi tadqiqotlar inson kapitali nazariyasini muhim jihatdan aniqlashtirishdi: ta'limning mazmuni va sifati — rasmiy o'qish muddatidan ko'ra ko'proq ahamiyatga ega. Woessmann (2023) ta'kidlaydicha, PISA va TIMSS kabi xalqaro baholashlar orqali o'lchanadigan kognitiv ko'nikmalar darajasi iqtisodiy natijalarning eng ishonchli prediktorlaridan biridir.

2.2. Kognitiv ko'nikmalar va raqobatbardoshlik

Hanushek va Woessmann (2007, 2015) 50 dan ortiq mamlakatni qamrab olgan keng qamrovli tadqiqotlarida kognitiv ko'nikmalar va iqtisodiy o'sish o'rtasida kuchli ijobiy korrelyatsiya borligini aniqladi. Ular shuni ko'rsatdiki, aholining o'rtacha kognitiv ko'nikma darajasini 50 ball (PISA shkalasida) oshirish uzoq muddatda YaIM o'sishi sur'atini yiliga taxminan 1 foiz punktga oshiradi [2].

Muhimi shundaki, bu ta'sir faqat rivojlangan mamlakatlarda emas, balki rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda ham kuchli kuzatildi. Gul va boshqalar (2022) Pokiston uchun olib borgan GMM (Generalized Method of Moments) tahlili shuni ko'rsatdiki, ta'limga qilingan

sarmoyani 1% oshirish mehnat unumdorligini 0.10% ga oshiradi [4]. Bu elastiklik garchi kichik ko'rinsa ham, uzoq muddatda kumulyativ ta'siri juda katta bo'lishi mumkin.

2.3. Ta'lim sifatining o'lchovlari

Zamonaviy adabiyotda ta'lim sifati bir o'lchovli tushuncha sifatida emas, balki ko'p qirrali konstrukt sifatida talqin qilinadi. Quyidagi jadvalda raqobatbardoshlik bilan bog'liq asosiy o'lchovlar keltirilgan:

Ta'lim sifati o'lchovi	Asosiy ko'rsatkichlar	Adabiyot manbasi
Kompetentsiya (Competency)	Kognitiv ko'nikmalar, muammolarni hal qilish, tanqidiy fikrlash	Hanushek & Woessmann (2007, 2015)
Amaliy tayyorgarlik (Practical readiness)	Kasbiy ko'nikmalar, texnologik savodxonlik, mehnat bozoriga moslashuv	OECD (2022); Woessmann (2023)
Tadqiqot salohiyati (Research capacity)	Ilmiy mahsuldorlik, innovatsiyalar, patent faolligi	Ruziev & Burkhanov (2018)
Xalqaro muvofiqlik (International alignment)	Xalqaro sertifikatlar, kredit tizimi, diplom tan olinishi	MHESI Uzbekistan (2023)
Kadrlar raqobatbardoshligi (Graduate competitiveness)	Bandlik tezligi, ish haqi darajasi, ishlab chiqaruvchanligi	Qodirov (2018); Gul et al. (2022)

1-jadval. Ta'lim sifatining raqobatbardoshlikka ta'sir ko'rsatadigan asosiy o'lchovlari.

3. TA'LIM SIFATI VA RAQOBATBARDOSHLIKNING BOG'LANISH MEXANIZMLARI

3.1. To'g'ridan-to'g'ri ta'sir: ish haqi va bandlik

Ta'lim sifatining kadrlar daromadiga ta'siri — ushbu sohaning eng yaxshi o'rganilgan qirrasidan biridir. Hanushek va Woessmann (2007) ma'lumotlariga ko'ra, kognitiv ko'nikmalar PISA shkalasida bir standart og'ishga oshishi ish haqining 12–17% ga ko'tarilishi bilan bog'liq bo'lib, bu ta'sir ta'lim yillarining qo'shilishidan mustaqil ravishda kuzatiladi [2].

Boshqacha aytganda, bir xil o'qish muddatiga ega bo'lgan ikki kishining ish haqidagi farqi asosan ular egallagan haqiqiy kompetentsiya darajasiga bog'liq.

O'zbekiston ma'lumotlari ham ushbu naqshni tasdiqlaydi: Qodirov (2018) ta'limga qilingan sarmoyalar va kadrlar malakasining oshishi sanoat sektorlari raqobatbardoshligini sezilarli darajada yaxshilashini empirik jihatdan asosladi [5]. Mehnat bozorida raqobat kuchaygan sari diplom va unvonning o'zidan ko'ra real kompetentsiya hal qiluvchi omilga aylanmoqda.

3.2. Bilvosita ta'sir: innovatsiya va tadqiqot salohiyati

Ta'lim sifatining ikkinchi muhim kanali — innovatsiya va tadqiqot faolligiga ta'siridir. Oliy ta'lim muassasalari intellektual mulk yaratish, texnologik uzatish va ishlab chiqarish sektorlari bilan aloqalar orqali milliy raqobatbardoshlikning muhim tarmog'ini tashkil etadi. "University 3.0" kontseptsiyasi — ta'lim, ilm-fan va innovatsiyalarni uyg'unlashtirish g'oyasi — aynan shu mantiqqa tayanadi [3].

O'zbekistonda 2023-yil oxiriga kelib universitetlar va ilmiy tashkilotlar tomonidan tadqiqot natijalarini tijoratlashtirish hajmi 270.6 milliard so'mni tashkil etdi; Scopus va Web of Science ma'lumotlar bazalaridagi maqolalar soni 3 574 ta ga yetdi [1]. Bu ko'rsatkichlar hali taqqoslanmas darajada yuqori bo'lmasa-da, rivojlanish tendentsiyasi aniq ijobiy yo'nalishda.

3.3. Institutsional mexanizm: sifatni ta'minlash tizimlari

Sifatni ta'minlash tizimlari (akkreditatsiya, tashqi baholash, reytinglar) kadrlar raqobatbardoshligini belgilashda muhim institutsional mexanizm sifatida qaralmoqda. Tandfonline jurnalida chop etilgan bibliometrik tahlilga ko'ra, oliy ta'limda sifatni ta'minlash — o'qitish va tadqiqot salohiyatini oshirish hamda muassasaning global raqobatbardoshligini yaxshilashning harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi [6].

O'zbekistonda 2020-yildan boshlab barcha universitetlar Yevropa kredit o'tkazish tizimi (ECTS) ga asoslangan kredit-modul tizimiga bosqichma-bosqich o'tmoqda. Bu esa ta'lim dasturlarini moslashuvchan qilish va double-degree (qo'shaloq diplom) imkoniyatlarini kengaytirish bilan bir qatorda, oliy ta'lim natijalari xalqarocho tan olinishini ta'minlaydi [3].

4. O'ZBEKISTON KONTEKSTI: ISLOHOTLAR VA KADRLAR RAQOBATBARDOSHLIGI

4.1. 2017–2023 yillardagi tizimiy o'zgarishlar

2017-yildan boshlab O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish maqsadida bir qator prezident farmonlari qabul qilindi. Natijada 2017–2023 yillarda oliy ta'lim muassasalari soni uch barobarga oshdi [7]. Oliy ta'lim qamrovi 2016-yildagi 9% dan 2023-yilga kelib 42% ga — ya'ni 1.2 million faol talabagacha — ko'tarildi [1]. Bu o'zgarish O'zbekistonni MDH mamlakatlarining aksariyatidan oshib ketishiga olib keldi.

2019-yilda 2030-yilgacha bo'lgan Oliy ta'lim tizimini rivojlantirish Kontsepsiyasi qabul qilindi. Kontsepsiya davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, universitetlarni xalqaro reytinglarga kiritish (QS, THE, ARWU) va oliy ta'limni ilmiy-innovatsion faoliyat bilan birlashtirish kabi ustuvor yo'nalishlarni belgiladi [3].

4.2. Sifat va miqdor: hal qilinmagan ziddiyat

Miqdoriy ko'rsatkichlarning tez o'sishi bir paytning o'zida alohida muammoni ham yuzaga keltirdi: oliy ta'lim qamrovining kengayishi o'z-o'zicha sifatning ham yaxshilanishini kafolatlamaydi. Springer Nature jurnalida chop etilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, 2017-yilgi doktorantura islohoti doktorlar sonini ko'paytirdi, lekin tadqiqot natijalari sifatini oshirishda birlamchi maqsadga erisha olmadi [8].

Bu paradoks inson kapitali nazariyasi bilan to'liq muvofiq: ta'limning miqdori emas, egallangan kompetentsiyalar darajasi kadrlar raqobatbardoshligini belgilaydi. Shuning uchun O'zbekistonda keyingi bosqich islohotlari uchun asosiy vazifa — nafaqat ta'lim qamrovini kengaytirish, balki uning real sifatini — kognitiv ko'nikmalar, amaliy tayyorgarlik va tadqiqot salohiyatini — oshirish bo'lishi kerak.

4.3. Xalqaro tajriba va qiyosiy darslar

Indoneziya tajribasi O'zbekiston uchun o'rgatuvchi namuna bo'lishi mumkin. Indrawati va Kuncoro (2021) ta'kidlashicha, innovatsion kadrlar va zamonaviy ta'lim infratuzilmasiga asoslangan bilimga yo'naltirilgan ta'lim sanoat rivojlanishiga erishishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi [9]. Jumladan, mehnat bozori talablari bilan uyg'unlashtirilgan ta'lim dasturlari — texnik va kasbiy ta'lim (TVET) segmentida ayniqsa yuqori samaradorlik ko'rsatdi.

Shuningdek, O'zbekiston hozirda xorijiy universitetlarning filiallarini jalb qilishda dunyoda uchinchi o'rinni egallaydi — 38 ta xalqaro filial kampuslari bilan (Xitoy va BAA dan keyingi o'rin) [3]. Bu ko'rsatkich xalqaro ta'lim standartlarining bevosita olib kirilishiga va ta'lim sifatining uzluksiz o'sishiga sharoit yaratadi.

5. MUHOKAMA VA XULOSALAR

Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan tadqiqotlar birgalikda quyidagi xulosa uchun kuchli empirik asos yaratadi: ta'lim sifati — o'qish muddati va qamrovidan ko'ra ko'proq — kadrlar raqobatbardoshligining markaziy determinantidir. Bu bog'liqlik to'g'ridan-to'g'ri (ish haqi, bandlik) va bilvosita (innovatsiya, tadqiqot, milliy raqobatbardoshlik) yo'llar orqali amalga oshadi.

O'zbekiston uchun bu xulosaning amaliy ahamiyati quyidagilarda ifodalanadi. Birinchi, miqdoriy kengayish bilan bir paytda sifat kafolatlarini kuchaytirish zarur — xususan akkreditatsiya tizimi, o'quv dasturlarining mehnat bozori talablari bilan muvofiqligini

baholash va o'qituvchilar malakasini oshirish yo'nalishlarida. Ikkinchi, kognitiv va amaliy ko'nikmalar rivojlanishini baholash uchun xalqaro o'lchovlar (PISA, TIMSS ga ishtirok, ETS/Pearson tipidagi kasbiy testlar) joriy etish milliy siyosatni takomillashtirishga yordam beradi. Uchinchi, "University 3.0" kontseptsiyasini chuqurlashtirish — sanoat-universitet hamkorligini kuchaytirish va spin-off kompaniyalar sonini oshirish orqali — ilmiy-texnik tadqiqotlarni milliy iqtisodiyot ehtiyojlari bilan bog'laydi.

Kelgusi tadqiqotlar uchun asosiy yo'nalish sifatida O'zbekiston universitetlari bitiruvchilarining mehnat bozoridagi natijalarini (ish haqi, bandlik muddati, kasbiy muvofiqlik) ta'lim sifati ko'rsatkichlari bilan tizimli ravishda bog'laydigan empirik panel tadqiqot o'tkazilishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Reforms in the Higher Education System of Uzbekistan Aimed at Preparing Competitive Personnel. (2024). The Asia Today. <https://theasiatoday.org/news/reforms-in-the-higher-education-system-of-uzbekistan-aimed-at-preparing-competitive-personnel/>

[2] Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2007). The Role of Education Quality for Economic Growth. World Bank Policy Research Working Paper No. 4122. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/260461468324885735/pdf/wps4122.pdf>

[3] Muratov, A., & Wilkins, S. (2024). Higher Education Transformation in Uzbekistan: Strengths, Opportunities, and the Way Forward. The Asia Today. <https://theasiatoday.org/essays/higher-education-transformation-in-uzbekistan/>

[4] Gul, A., et al. (2022). The effect of human capital on labour productivity in Pakistan: A Generalized Method of Moments analysis. Educational Policy Analysis and Strategic Research, 18(4). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1413292.pdf>

[5] Qodirov, B. (2018). Relationship between education system and economic growth in Uzbekistan. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance. <https://cajitmf.casjournal.org/index.php/CAJITMF/article/download/861/888>

[6] Kayyali, R., et al. (2025). Research in higher education quality assurance worldwide (2003–2023): A bibliometric analysis. Cogent Education. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2025.2479405>

[7] Ruziev, K., & Burkhanov, A. (2018). Uzbekistan: Higher Education Reforms and the Changing Landscape Since Independence. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/324739986>

[8] Ubaydullaeva, M., et al. (2025). Reforming Doctoral Education in Uzbekistan: Models, Rules and Norms of Behaviour. Higher Education Policy. <https://doi.org/10.1057/s41307-025-00396-1>

[9] Indrawati, S., & Kuncoro, A. (2021). Improving Competitiveness Through Vocational and Higher Education: Indonesia's Vision for Human Capital Development. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/350943646>

[10] Becker, G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. University of Chicago Press.

[11] Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics, 22(1), 3–42.

[12] Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2015). The Knowledge Capital of Nations: Education and the Economics of Growth. MIT Press.

